

A térkép alapismereteinek tanításával kapcsolatos problémák az általános iskola 5. osztályában

A térkép alapismereteinek tanítására vonatkozóan helyes útmutatásokat olvashatunk korábban Nagy Vendelné tanulmányában [1]. Kitűnő módszertani útmutatásokat nyújt a tárgykör tanításához. Szinte lépésről lépésre megmutatja az anyag feldolgozását. Szükségszerűen támaszkodik a tankönyvre, annak ábráira, többek között a Badacsony és környékének képeire, illetve térképére, mivel a látszati képet azonosítják a tanulók a térképpel (2 : 8). A következő óra feldolgozása során megismerik a tanulók a színskála és a magassági számok segítségével a domborzat térképi ábrázolását. Javasolja, hogy: a tankönyv, a tankönyv ábrája alapján beszéljék meg a tanárok a magasságoknak a tengerszintjéről való mérését. A tankönyv ábrája nem színes, s ezért is össze kell hasonlítani a térkép színskálájával. Feltételezhető, hogy a tanárok a tanulmányban közölt módszertani útmutatások alapján dolgozták fel az anyagot. Más utat is lehetne találni, de jobbat talán nem.

Az év végi felmérések alapján Sággy József mégis a következőket mondja:

„Az 5. osztályos tankönyvben ‚A felszín ábrázolása a térképen‘ c. fejezet felsorolja a felszíni formákat: síkság, dombság, hegység. Majd alább van egy ábra, mely szintén nagyon helyesen és igen szemléletesen ábrázolja az 5. osztályban előforduló felszíni formákat, a fennsík kivételével. A tankönyv szövege és ábrája alapján azt gondolhatnánk, hogy a felszíni formák fogalmait nagyon könnyen tudják elsajátítani a tanulók. A gyakorlat azonban ezt megcáfolta.

Az órán megtárgyaltuk a három alapfogalmat, majd az ábra alapján tisztáztunk minden egyes felszíni formát, mégis összekeverték a síkság és alföld fogalmát.” (3 : 82)

Saját tapasztalatunk is igazolja az előbbieket. Úgy gondolom, *a hiba forrása* ez alkalommal *a tankönyv*. „A felszín ábrázolása térképen” című fejezet (2 : 8) szövege és ábrái nem teszik lehetővé, nem biztosítják a helyes fogalmak kialakítását.

A tanulók összekeverték a síkság és az alföld fogalmát — állapította meg Sággy is.

Vizsgálgassuk kissé részletesebben a felmerült fogalmakat.

A geomorfológia egyik feladata a domborzat *alaktani* típusainak a megállapítása, s ez nem könnyű feladat. Nem könnyű feladat, mivel a típusok a valóságban nem léteznek. Az örökké változó felszínnek minden domborzati formája egyéniség, a hozzá hasonló formáktól is különbözik. A felszínen nem hegységeket, medencéket, völgyeket ismerünk meg, hanem a Kárpátokat, az Alpokat, a Mecseket, a Duna völgyét, a Tisza völgyét, az *Alföldet*. A geomorfológia is arra törekszik, hogy ezeknek a formaegyénségeknek az egyéni sajátosságait mutassa be. Ugyanekkor az absztrakció segítségével az egyéni bemutatás mellett a jegyek kiemelésére is törekszik, és lehetővé teszi a tipizálást. Így a típusok lényeges hasonlóságokat, rokonságokat fejeznek ki. (4 : 318).

A tanítás során egyedi tulajdonságokat emelünk ki, egyedi fogalmakat alakítunk ki. Az egyedi fogalmak jegyei hasonlóságot, megegyezést mutatnak. Ezek alapján történik a tanítás során is a tipizálás, az általánosítás, az általános fogalmak lényeges jegyeinek a kiemelése.

A reliefenergia-vizsgálatok is sok jó adatot nyújtanak a geomorfológia számára. „A reliefenergia egy bizonyos területen belül, megadott távolságon mérhető viszonylagos szintkülönbségeket jelenti.” (4 : 319).

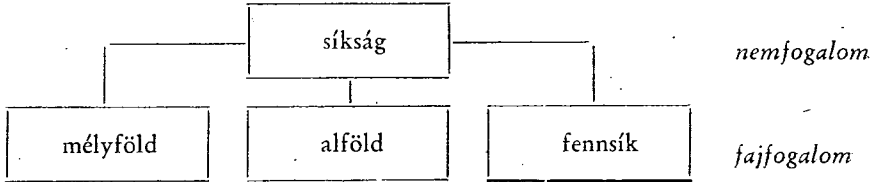
Mit nevezünk *síkságnak*?

Minden olyan területet, ahol a viszonylagos szintkülönbség négyzetkilométerenként 200 méternél nem nagyobb, és a térszín lejtése a 6 ezreléket nem haladta meg, tekintet nélkül abszolút — tenger szintjétől mért — magasságára. (4.: 323).

Ezek szerint az *abszolút magasság* a síkságnak, a síkság fogalmának nem lényeges jegye.

A tenger szintjéhez viszonyított elhelyezkedése szerint síkság a *mélyföld*, síkság az *alföld*, síkság a *fennsík*. A tenger szintjénél alacsonyabban fekvő síkság a mélyföld, a tenger szintje és a 200 méter között fekvő síkság az *alföld*, míg a 200 méter fölött fekvő síkság a fennsík.

A síkság fogalmának (genus) az abszolút magasság *variáló* jegye. Segítségével különböztetjük meg a különböző magasságban fekvő síkságokat.

A földfelszín magasságaival a hipszometria (magasságméréstan) foglalkozik. A magassági szintek, magassági övek megállapítása vezérizohipozákkal (magassági vonalakkal) történik. Még ma sincsenek egységesen elfogadott vezérizohipszák.

Nálunk a tankönyv által is közölt magassági övek a használatosak.

A magasságmérést közepes tengerszintre vonatkoztatják. A tenger szintje azonban soha sincsen nyugalomban (hullámozás, tengerjárás). Vízingadozásmérő műszerekkel (mareograf) állandóan méri a tengerszint ingadozását. Az ingadozások középtértékét, a közepes tengerszintet sok évi mérés anyagából határozták meg. A magyarországi magasságmérések a trieszti Molo Sartorio vízmagasságmérő készüléken észlelt közepes tengerszintre vonatkoznak. Ez a szint, ha nem is jelentősen, de különbözik más tengerek közepes szintjétől. Az Adria és az Északi-tenger között 20 cm a különbség.

A tankönyvnek az alföld fogalomjegyeit kell nyújtania — s ezt nem teszi. Miből tanulják meg akkor a tanulók, hogy mi az alföld?

Olvastasson le a tanár magasságokat jelző számokat a fal és a kézi térkép zölddel jelzett területeiről. Ezeket írassa fel a táblára. A felírt számok olyan tényanyagot biztosítanak, — amely lehetővé teszi a helyes földrajzi ítélet kialakítását:

alföldnek nevezzük a 0 és a 200 méter között fekvő síkságokat. Az *alföldeket* zöld színnel jelzi a térkép.

Az *alföld* ebben az esetben *általános fogalom*. Ezért írjuk kis a betűvel. Nagy A betűvel írva — hazánk egyik tája —, ekkor *egyedi fogalom*. A tankönyv ábrája, sajnos, nagy kezdő betűvel írja.

A zöld szín tehát az alföldet jelzi. Ezt mutatja a térkép színskálája is —, de nem ezt a tankönyv ábrája. A tankönyv 8. oldalán levő rajz, térkép és ábra nem biztosítja a helyes fogalom kialakítását.

Zöld színnel jelzi az ábra az alföldet —, de hasonló színnel jelzi a mélyföldet is. Ez utóbbiról itt nem is beszélünk —, akkor az ábrán ne is szerepeljen. A tenger szintje alá nem nyúlhat ez alkalommal a zöld szín —, de a feltüntetett magassági övezetek ábrázolásával sem érhetünk egyet. A zöld színnek a tenger szintjénél kell kezdődnie.

A tárgykör feldolgozása során feladatunk megtanítani a színek és számok jelentését. Valóban, a tanuloknak látniuk kell, hogy a földrajzban, a térképeken a színeknek jelentőségük van.

A térkép zöld színnel az alföldet jelzi. Az ugyanezen oldalon levő térképvázlat már nem ezt mutatja. Láthatjuk a Badacsony és környékének látképét, mellette ugyan-ezen terület térképét. (218) A tanulóknak azonosítaniuk kell a látszati képet a térképpel. Megdöbbenve láthatják, hogy a Badacsony és környékét ábrázoló térképvázlat egységesen zöld színű. Zöld színű a 438 méteres Badacsony és a 393 méteres Gulács.

A szövegnél mélyebb nyomot hagynak az ábrák, talán ez még fokozottabban vonatkozik a helytelen ábrákra. Gondolom, ez a hiba is hozzájárul ahhoz, hogy e tárgykör során kialakítandó fogalmak nem világosak.

Színekkel, még a zöld színnel is lehet egy-egy könyvet, még talán tankönyvek ábráit is élelni. De talán éppen a földrajz tankönyv esetében ezt mellőzni kellene.

Miután éppencsak, hogy megtanulta a tanuló, ha megtanulta, hogy a zöld szín az alföldet jelenti, egy-két oldallal tovább hazánk egész területét zölddel látja beszínezve. (2:12, 2:13, 2:36) Ezek és a további rajzok, nem a tanult fogalmat erősítik.

Nincs kifogásunk a zöld szín alkalmazása ellen a Nagy-kunság, vagy a Hortobágy ábráinál. (2:22, 2:23)

De már megint kifogásolhatjuk, hogy a későbbiek során csupán „esztétikai” megfontolásból zölddel láthatjuk színezve a messze földön ismert szegedi piros fűszerpaprikát. A tankönyvben a következőket olvashatjuk: „...határában termett szép piros fűszerpaprikát megőrlik.” (2:30)

A felvetett gondolatokkal kívánunk hozzájárulni a szép tankönyv első tárgykörének eredményesebb feldolgozásához, a félreérthetetlen fogalmak kialakításához, a helyes fogalomjegyek biztosításához.

IRODALOM

1. Nagy Vendelné: A térkép alapismereteinek tanítása az általános iskola 5. osztályában. A Földrajz Tanítása. 1964. VII. évfolyam 4. száma.
2. Földrajz az Általános Iskola ötödik osztálya számára. Tankönyvkiadó (Füsi Lajos, Magirus Gyuláné, Nagy Vendelné és dr. Udvarhelyi Károly munkája.)
3. Ságghy József: Új tankönyv, új módszerek. A földrajz tanítása. 1965. VIII. évfolyam 3. száma.
4. Bulla Béla: Általános természeti földrajz. II. kötet. Tankönyvkiadó, Budapest. 1954.

Németh István
fióskolai adjunktus

A történelem tanításának néhány problémája az 5. osztályban

Az elmúlt tanév megadta az értékelést az 5. osztályba bevezetett történelemtanításról mind elvi, mind gyakorlati síkon. Igenlően döntötte el, hogy van-e helye a történelem tanításának az 5. osztályban; ugyanakkor felvetette, és élesen kihozta azokat a problémákat, amelyeknek helyes megoldása feltétele az igenlésnek.

Ezekből a problémákból ragadok ki, talán sürgősség és fontosság szerint, egy párat, hogy mindjárt év elején foglalkozzunk velük, vegyük számításba, s keressük a helyes megoldást, a legcélravezetőbb utat, módot.

Kétségtelen, az 5. osztályos tanulók nagyon szeretik a történelmet. Szeretik szép könyveket, rajonganak a meséért, vetítésekért, az érdekes képekért, színes szemelvényeinket szájatva hallgatják, de az eredmény a tanév végén nem volt arányos a rajongással. Nem volt olyan, s annyira kielégítő, mint azt a fokozott figyelemráfordítás, a megsokszorozódott